УДК 821.161.2.09

Ірина Сирко

(Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗІВ ПРИРОДИ У ДІАСПОРНОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

З'ясовано особливості лексико-семантичної реалізації образів природних реалій та явищ у щоденниковому дискурсі діаспори. Простежено їхню динаміку в тропеїчних структурах. Наголошено, що особливості розглядуваних ідіостилів детерміновані екстралінгвальними чинниками, зокрема діаспорним світоглядом.

Ключові слова: діаспорний щоденниковий дискурс, мовний образ, семантико-аксіологічна парадигма, діаспорний світогляд.

Ирина Сырко. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ОБРАЗОВ ПРИРОДЫ В ДИАСПОРНОМ ДНЕВНИКОВОМ ДИСКУРСЕ

Определены особенности лексико-семантической реализации образов природных реалий и явлений в дневниковом дискурсе диаспоры. Прослежена их динамика в тропеических структурах. Отмечено, что особенности рассматриваемых индивидуальных стилей детерминированы экстралингвальными факторами, в частности диаспорным мировоззрением.

Ключевые слова: диаспорный дневниковый дискурс, языковой образ, семантико-аксиологическая парадигма, диаспорное мировоззрение.

Iryna Syrko. LEXICAL-AND-SEMANTIC REALIZATION OF THE IMAGES OF NATURE IN DIASPORA DIARY DISCOURSE

The article deals with the peculiarities of the lexical-and-semantic realization of the images of natural phenomena and realia in diaspora diary discourse. Their dynamic in trope structures has been traced. It has been emphasized that features of the authors' individual styles are determined by extralingual factors, including the diaspora worldview.

Key words: diaspora diary discourse, lingual image, semantic-and-axiological paradigm, diaspora worldview.

Дослідження ключових образів як компонентів лексико-семантичної системи мови щоденників – важливий аспект сучасної лінгводіарумології (Т. Космеда, Л. Мацько, Т. Радзієвська, М. Степаненко, С. Ігнатьєва).

Самодостатній сегмент українського щоденникового корпусу — записи, здійснені в діаспорі. Адже відомо, що впродовж ХХ ст. ціла плеяда видатних українських діячів науки, культури, освіти, політики тощо з різних причин змушені були емігрувати й тривалий час провели поза межами етнічної України. Крім того, на сьогодні маємо також уже сформоване покоління діячів, які народилися й виросли в діаспорі, але демонструють чітке й послідовне визнання своєї української ідентичності. Письмові фіксації їхнього життєвого досвіду, вражень, особистих переживань уже слугували предметом літературознавчого висвітлення (А. Галас, О. Галич, Л. Дзіковська, Є. Заварзіна, Г. Костюк, С. Крижний, О. Матвеєва, Д. Нитченко, Я. Поліщук, А. Харченко, В. Чернецька, Н. Чиж та ін.). Досвід лінгвоаналізу діаспорних щоденників поки що незначний (Н. Мазур, І. Сирко) і засвідчує їх недостатню наукову об'єктивацію як предмета лінгвістичного вивчення. Водночас щоденники відомих в Україні і на теренах далекого зарубіжжя письменників, журналістів, громадсько-політичних діячів української діаспори – В. Винниченка, О. Воропая, М. Галабурди-Чигрин, О. Кошиця, Ю. Луцького, О. Ізарського, А. Любченка, М. Шаповала та ін. становлять цінність як новітній матеріал дослідження, у якому специфіка функціонування мови детермінована діаспорним світоглядом і мовомисленням авторів. Щоденникові записи названих діячів — тематично різнопланові й стилістично багатогранні, а актуалізовані у них образи *природних реалій* та *явищ*

(*вітер*, *хмари, грім, блискавка, гроза, дощ, мороз, туман, мряка, веселка* тощо) можна визначити домінантами авторських індивідуальних мовних картин світу.

Мета цієї наукової студії – розглянути семантико-стилістичну репрезентацію образів природи у діаспорному щоденниковому дискурсі.

Показовий компонент лексико-семантичної парадигми назв *природних реалій та явищ* – образ *вітер.* Його семантика у щоденникових записах значно ширша й аксіологічно акцентованіша, ніж зафіксовані в загальномовному словнику значення, і, за нашими спостереженнями, зближується з поетичним слововживанням. *Вітер* – це насамперед дія, рух, зміна, тому природно, що у діаріумному словнику це одна з найбільш динамізованих у своєму мововияві номінацій. Наприклад, дію *вітру* естетизує мотивований практичним досвідом його сприйняття дієслівний ряд – *дує, повіває, навіває, піднімається, розколихує, прохолоджує, пронизує, зривається, жене, злітає*: ***Дув*** *холодний* ***вітер*** [Г., с. 164]; *Холодний* ***вітер пронизував*** *кості* [Г., с. 25]; ***Вітер*** *з дощем* ***розколихував*** *їх, навівав роздуми* [Г., с. 49]; *Було дуже холодно,* ***зірвався*** *сильний* ***вітер*** [Г., с. 59]; ***Вітер погнав*** *хмари далі* [Г., с. 126]; *Сильний* ***вітер злетів*** *над дніпровою водою* [Г., с. 23]; *з моря* ***дме*** *весь час прохолодний* ***бриз (легкий вітер)*** *і прохолоджує* [К., с. 123]; не встигли дійти до берега, як **піднявся** сильний **вітер** [Вор., с. 949-69]; його [туман — І. С.] **розжене вітер** [Вор., с. 392-71]; **війнув** попід ноги **порив вітру** [Л., с.311]; **Вітер повіяв** з гір і повітря стало сухе [К., с. 132]; *У парках дерева вже зовсім голі,* ***вітер розвіяв*** *листя* [Вор., с. 927-71].

На тлі широкої дієслівної сполучуваності номінації *вітер,* що засвідчує активну й різнопланову розбудову відповідної лексико-семантичної парадигми в аналізованих щоденниках, вичленовуємо тематичні групи дієслів, об'єднаних семами:

– 'звук' – *шуміти, лопотіти, вити, шелестіти:* ***вітер*** *…* ***шумів*** *гілками* [Г., с. 108]; *ранковий* ***вітер лопотів****, ніби щось розказував* [Г., с. 113]; ***вітер виє*** *за вікном* [Вор., с. 387-71]; *В осінньому Києві* ***шелестів вітер*** [Г., с. 84];

– 'запах' – *пахнути:* ***Вітер*** *гарячий.* ***Пахне морем*** [В., с. 607].

Стійкість національної мовної картини світу у сприйманні й відтворенні образу *вітер* засвідчують зафіксовані в щоденникових текстах антропоморфізовані метафоричні структури з цією номінацією. Як відомо, антропоморфізація – це мововияв особистих тактильних і візуальних вражень авторів та їх художнє перенесення на узагальнений словесний «портрет» певного явища, при якому «всі поняття... переживають процес естетичного осмислення, всі вони трансформуються в світосприйманні людини і постають перед читачем водночас у конкретних, чуттєвих образах-картинах та в узагальнених символах» [3, с. 248]. Антропоморфізацію номінації *вітер* спостерігаємо при її поєднанні, наприклад, з іменником *подих* у генітивній метафорі: ***Подих вітру*** *схилює жита* [Г., с. 37].

Численні метафори засвідчують дієслівну аналогізацію *вітру* з *людиною*, коли на природну стихію проектуються дії людини — *наколисувати, грати, голосити, розчісувати, пестити, голубити тощо: не чула нічого, крім свисту* ***вітру****, який постійно* ***наколисував*** *слова* [Г., с. 83]; ***Вітрець грає*** *їх листом* [Г., с. 23]; *Знову* ***вітер вночі голосив.****/ Як згадаю, то серце німіє,/ Що країну свою залишив* [Вор., с. 752-71]; *Віяв холодний* ***вітер****, який* ***розчісував*** *хмари* [Г., с. 166]; *У вікно залітає* ***вітрець****, як поцілунок,* ***пестить і голубить*** [К., с. 53].

Сполучуваність лексеми *вітер* із дієсловами *стогнати, шепотітися, вити, голосити, шаліти, шмагати* «профілює не стільки подібність *вітру* до людини, скільки інтенсивність вияву цього явища природи» [6, с. 289], порівн.: *За поїздом гнався сивий туман,* ***стогнав вітер*** [Г., с. 64]; *Тільки небо їх оплакало дощами, тільки* ***вітер*** *буйний над ними* ***голосив*** [Вор., с. 624-69]; *Як* ***шмагне*** *мене* ***вітер*** *по спині,… як* ***різане*** *по ребрах, аж у живіт* ***просмикується****, все тіло* ***проймає*** [Л., с. 325]. Слушність наведеної тези підтверджують прислівникові інтенсифікатори *дужче, немилосердно* та ін.: ***вітер не вгавав****, здається, він ще* ***дужче почав вити*** [Вор., с. 1143-70]; *Не зважаючи на дощ і холодний* ***вітер****, що* ***немилосердно почав шаліти****…* [Вор., с. 529-71].

У мові діаспорних щоденників зафіксовано і традиційні, й новітні лексико-асоціативні зв'язки номінації *вітер.* Їх, наприклад, репрезентують мікроконтексти, в яких ознака динамічності умотивовує семантику й естетику різнотипних за граматичною формою і компонентним наповненням метафоричних структур: *Коли ми виходили з готелю,* ***порив вітру, наче колючий батіг, обпік моє лице*** [Г., с. 169]; *Зірвався* ***сильний вітер, який вивертав дерева і кущі*** [Г., с. 38]; *Потім зразу* ***налетів дощовий екваторіальний ураган****, і все зникло в сірій пітьмі*

[К., с. 127]; *Як підійметься* ***вітер,*** *то ці «ночви»* ***буде кидати, як тріскою!*** [Вор., с. 492-69]; ***вітер****, буря... таке* ***зірвалося, що ніби всі чорти, вся нечиста сила з пекла повиходила і пішла навприсядки вибивати гопака*** [Вор., с. 1078-69]. Отже, справджується спостереження дослідників щодо специфіки мовомислення українців діаспори, яке іноді «викидає на поверхню, наче магму, новітні потужні пласти», і цей викид «супроводжується могутнім потоком емоцій, почуттів, які у сутності своїй і складають естетичне» [7, с. 104]. Пор. запис О. Воропая від 16 квітня 1969 року: *У нас і так мало* ***духової сили****, а як ця, що є* ***звітріє****, то чим же страва нашої душі осолиться?!* [Вор., с. 1310-69].

Аналізуючи етномарковані типи світосприйняття і їхнього мововияву в авторських ідіостилях, Г. Гачев стверджує: національна мовна картина світу безпосередньо залежить від того, «якою «сіткою координат» цей народ уловлює світ і, відповідно, який космос (у давньому значенні цього слова: як будова світу, світоустрій) вибудовується перед його очима» [1, с. 44]. В українській мовній картині світу до таких визначальних «координат» осмислення світу належать епітети — вони ословлюють і чуттєве, і психоемоційне його сприйняття.

Основа епітетного поля номінації *вітер* у щоденниках діячів діаспори — це передусім загальномовні логічні прикметникові характеристики *свіжий, легкий, сильний, невеличкий, великий, холодний, теплий, різкий, пронизливий, морозяний, осінньо-зимовий, зимовий* та ін.: ***свіжий вітерець*** *злетів над Києвом* [Г., с. 21]; *Гарний соняшний день: сонце,* ***легкий вітерець****, осінній спокій* [Вор., с. 1395-71]; *А на дворі одлига… ще й* ***теплий сильний вітер*** [Л., с. 369]; *час від часу визирало сонце,* ***невеличкий вітерець*** [Вор., с. 622-69]; ***Великий вітер****, вночі грім і дощ* [В., с. 371]; на дворі дощ, темно й **холодний пронизливий вітер** [Вор., *с. 389-71]; Удень було дуже холодно:* ***різкий вітер з морозом*** [Вор., с. 1156-70]; *Сьогодні в нас* ***дуже великий вітер, просто буря*** [Вор., с. 506-69]; *на горі дув* ***холодний вітер****, так що довго не довелось любуватись картиною засипаного міста* [К., с. 76]; *театр — як льодяник:* ***морозяний вітер*** *по залі* [К., с. 132]; ***Осінньо-зимовий вітер*** *зривав останні листя на деревах* [Г., с. 174]; *викликали в нашій уяві великі села, обвіяні зимовими вітрами* [К., с. 59].

Лінгвоестетика багатьох епітетів пов'язана з їхньою інтенсифікованою експресивністю, узгодженою із загальною емоційною тональністю щоденникового запису, із змістом описуваних, осмислюваних подій, ситуацій тощо: *угамуються* ***пекучі вітри*** *і буде тихо, тихо...* [Вор., с. 1182-71]; *Сонце.* ***Лютий вітер*** [В., с. 431]; *Життя морщини вже кладе,/ Прорізані з глибоких літер./ Розвій, зітри,* ***шалений вітер****,/ Не зупиняючись ніде./ Давно минуле не прийде* [Вор., с. 748-70].

Як зауважує І. О. Голубовська, «паремії, віддзеркалюючи загальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені ціннісні уявлення народу про світ і своє буття в ньому. Це робить пареміологічні одиниці аксіологічно значущими мовними величинами, дослідження яких дозволяє виявити ієрархію цінностей носіїв певної культури і мови» [2, с. 26]. Діаспорна щоденникова мовотворчість засвідчує активне вживання відомих фразеологізмів із номінацією *вітер*, що сприяє особливій «українськості» оповіді [4, с. 218]. Порівн..: *Я став, як кістяк, і легенький-слабенький,* ***од вітру хилюся*** [Л., с. 363]; *на одному місці не сидів, а мандрував скрізь, де тільки можна було. Родини не має —* ***«сам, як вітер у полі!»*** [Вор., с. 949-70].

І в системі мови, і в жанровій системі щоденника логічно умотивованими компонентами лексико-семантичної парадигми «природа» є образи *дощ, гроза, буря,* (а також тематично і семантично скорельовані з ними образи *хмара, грім, блискавка*), *туман, мла, мряка, мжичка, роса.* Їх текстова актуалізація у щоденникових записах засвідчує значну кількість традиційних та новаторських підходів. Зокрема, традиційний для загальномовної національної практики тип уживання репрезентують:

— загальномовні десемантизовані висловлення й звороти: *Надворі* ***йшла гроза*** [Г., с. 12]; ***Падав*** *великий* ***дощ*** [Г., с. 12]; ***Хмари розійшлися*** [Г., с. 40]; *Зранку* ***туману не було****, але* ***сіяла*** *якась* ***мжичка*** [Вор., с. 496-70]); *З неба* ***падає вологість*** [В., с. 444]; *І* ***морозець*** *(Йорданський)* ***пощіпував би*** *носа, і* ***сніжок рипів би*** *весело під ногами* [Л., с. 370]; *Від холодної підлоги* ***віє морозом*** [К., с. 69]; *З самого низу і до верху* ***висить веселка*** [К., с. 95]; ***Туман*** *дедалі* ***розпливається*** [Л., с. 322];

— образно-метафоричні структури: *На землі* ***метнулись блискавки*** [Л., с. 311]; ***веселка.. дугою перекидається*** *на другий бік, і* ***грає*** *всіма кольорами* [К., с. 95]; ***хмари*** *зовсім* ***розбіглися***

[Л., с. 314]; *Низько почали* ***повзти хмари*** [Г., с. 88]; *Над полями* ***згорталися тумани*** [Г., с. 168]; *З океану* ***погнав*** *густий* ***туман*** [В., с. 571];

— порівняння (образи природи виступають і об'єктом, і суб'єктом порівняння): *На душу,* ***мов вечірній туман, спускався сум і елегія*** [К., с. 76]; *Він* [парк — І. С.] ***збігає*** *з високого узгір'я,* ***наче падає*** *на нас* ***бронзово-золота злива*** [Л., с. 293]; *рожеві* ***хмари, мов гори*** [К., с. 127]; ***наче метелиця, крутяться бризки*** [К., с. 95]; *покотився* ***гуркіт грому. Ніби вдарили гармати*** [Г., с. 38]; *По обіді пішов* ***крихітний, як порох, дощик*** [В., с. 203]; ***хмари, наче біле волокно*** [Г., с. 166]; ***дощ*** *цілий день* ***дзвінко, як паличкою по струнах цимбалів, дріботить*** *по бляшаному комину* [В., с. 610].

Продуктивність епітетизації, відзначена при розгляді лексично-семантичного розвитку номінації вітер, актуальна і щодо інших образів природи. Зокрема, щоденникова мовна практика цілковито співвідносна із загальномовною і художньою в сегменті усталених епітетних характеристик (і логічних, і образних), традицію вживання яких кодифікує Словник епітетів української мови. Їх стратифікуємо за домінантними семантичними ознаками:

— 'колір: ***Легка синювата мла*** *у лісі* [В., с. 192]; *Блакитна* ***мряка*** [В., с. 571]; ***чорні хмари*** *затулили сонце* [Г., с. 49]; *потяглися осінні поля, вкриті* ***білястим туманом*** [Г., с. 155]; ***Туман жовто-сизий*** [В., с. 482]; ***сірий туман*** *накрив терен Музею* [Г., с. 54];

— 'час': *містечко ... виринуло з* ***ранкового туману*** [Г., с. 65]; *дрібна* ***осіння мряка****, що не зупиняється ось уже другу добу* [Вор., с. 955-70];

— 'звук': *вітер приніс* ***притишений віддаллю грім*** [Г., с. 110];

— 'інтенсивність': *полудні пішов такий* ***раптовий зливний дощ****.., що позаливав вулиці* [Вор., с. 755-70]; ***зливний дощ*** *примусив людей розійтися* [Вор., с. 530-71]; *по дорозі нас зустрів* ***густий дощ*** [Г., с. 110]; *Через* ***лютий дощ*** *грузинята не приїхали* [В., с. 610]; ***страшенні буря*** *і* ***грім*** *уночі* [В., с. 380]; *Грач потопає у* ***млі****, особливо* ***густій*** *в гірських ущелинах* [Л., с. 322]; *З океану погнав* ***густий туман*** [В., с. 571]; *за вікнами поїзда прокотився* ***оглушливий грім*** [Г., с. 49]; *на деревах сіріла* ***рясна роса*** [Г., с. 39].

Знаковими є контексти, у яких цілісність епітетного опису досягається завдяки стилістичному нанизуванню, багатокомпонентному поєднанню різноаспектних прикметникових характеристик: *А* ***дощ*** *січе й січе!* ***Холодний, настирливий, дошкульний****!* [Г., с. 50]; *Після* ***щедрого*** *і* ***теплого травневого дощу*** *сади зацвіли вишневим цвітом* [Г., с. 32]; *На горах* ***сині, вогкі, ніжні тумани*** [К., с. 157]; *Лондон знову поринув у* ***сивому густому тумані*** [Вор., с. 391-71]; ***Глибока чорна імла*** *лягла на землю* [Г., с. 169]; *небо цілий день у* ***нерішучих, сивих з синім хмарах*** [В., с. 355].

Експресивно марковані індивідуальні слововживання номінацій природи ословлюють емоційну реакцію авторів щоденникових записів на ті чи ті життєві ситуації. Саме в індивідуально-авторських структурах, в розширених епітетних, метафоричних та ін. художніх проекціях виявляється мовне новаторство: ***Холод*** *і* ***дощ створюють неможливість видлубувати*** *з нашого скромного життя крихітки розумної втіхи* [В., с. 382]; ***дощ*** *цілий день* ***з проривами соняшних плям*** [В., с. 610]; *ледве* ***продерся крізь мряку*** [Вор., с. 931-71]; *треба робити заходи, щоб* ***туман не ставав чорним і не вбивав людей*** [Вор., с. 393-71]; *Кругом нас* ***хмари увивають*** *первісні ліси, вкриті ліянами* [К., с. 157]; *над Україною* ***пливли нескінченними отарами грозові хмари*** [Г., с. 49]; *Над усім краєм* ***повзли в невідому, вітряну дорогу білі-білі снігові хмари*** [Г., с. 164]; *На весняне небо* ***вигналася веселка*** [Г., с. 40]; *Кожна* ***краплинка роси виблискувала діамантом*** [Г., с. 168]; ***вітер*** *...* ***розчісував хмари,*** *наче біле волокно* [Г., с. 166].

Унаслідок синтезу візуального сприйняття природного явища та культурної пам'яті його лексичної номінації постають такі щоденникові метафоричні записи: *Та не смерти боюся, а життя без спроможності працювати й жити.* ***Це тяжить*** *наді мною, як* ***тяжка чорна хмара*** [Вор., с. 760-70]; ***Мов грім наді мною вдарив*** [Л., с. 283]. Відповідні мовообрази «відбивають наївну картину світу, в якій непізнані явища й закономірності життя природи репрезентовані через асоціації з близьким, подібним, знайомим із повсякденного, побутового досвіду людини» [8, с. 62].

У низці записів одночасна метафоризація кількох природних реалій, стихій, атмосферних явищ в одному мікроконтексті створює об'ємні описово-психологічні комплекси, естетика яких зберігає тяглість національної традиції пейзажотворення: *А десь далеко в небі спалахнула*

блискавка**, потім покотився гуркіт **грому**. Ніби вдарили гармати. Потемніло грозове **небо**. Чорні **хмари** стали горою. Їх краяли гіллясті **блискавки**. На землю ринули потоки **води [Г., с. 38]; *За поїздом гнався сивий **туман**, стогнав **вітер*** [Г., с. 64]; *Небо затяглося сірою шинеллю **хмар**. Десь ув океані гуркотить **грім**. Небо помалу важчає* [В., с. 603]; *Раптом зірвався сильний, холодний **вітер**, він сік обличчя холодним **дощем**. Низько почали повзти **хмари*** [Г., с. 88]; *паде **дощ** і тоді **земля** випромінює масу гарячі й є нестерпна **духота**, то знову є погода, тобто знову жахливо гаряче, без **вітру**, і тоді земля й **вода** парує і знову збирається на **дощ**. Часом є **туман**, бо великі **озера**, над якими живемо, спричиняють 80-90 ступнів вогкости в повітрі* [Вор., с. 759-70].

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що образи природи репрезентують той сегмент мови діаспорних щоденників, який максимально виявляє органічність синтезу традиційного й новаторського. Звичні, усталені мовною практикою моделі опису природи, природних стихій і явищ збагачують індивідуально віднайдені модерні формули їх метафоризації, естетизації. Вони, з одного боку, зберігають основні семантичні параметри сформованої в українській словесності «природної» картини світу, а з іншого — виходять за межі канонізованого традицією опису природи.

Перспективу цього напряму лінгводіаріумологічних студій визначає необхідність поглибленого вивчення у діаспорних щоденниках образів *природних реалій та явищ* — одного з аспектів вияву мовної особистості та світогляду авторів у сфері ego-тексту як особливого сегменту національної лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гачев Г. Д. Национальные образы мира: Космо-Психо-Логос / Г. Д. Гачев. – М. : Прогресс : Культура, 1995. — 480 с.
2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. … докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 42 с.
3. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
4. Кононенко В. І. Мова, культура, стиль : зб. статей. – К., Ів.-Фр. : Плай, 2002. – 460 с.
5. Костомаров М. Слов'янська міфологія : Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
6. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: [монографія] / Лариса Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416 с.
7. Москалюк В. М. Українська діаспора: збереження національного естетичного простору через мову / В. М. Москалюк // Гілея: науковий вісник. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 41 (11). – С. 326-334.
8. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи : [монографія] / Г. М. Сюта. – К. : Ін-т української мови НАН України. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – 164 с.
9. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер; пер. с англ. С. Палько. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – С. 448.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Г. – Галабурда-Чигрин М. Україно, моя Україно… (Щоденник) / М. Галабурда-Чигрин. – К. : Видання автора Марічки Галабурди-Чигрин, 2000. – 184 с.

В. – Винниченко В. Щоденник / В. Винниченко. – Едмонтон-Нью-Йорк: Видавництво Канадського Інституту Українських Студій і Комісії УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, 1983. – Т. ІІ (1921 — 1925). – 700 с.

Вор. – Воропай О. Англія зблизька (Щоденник нового поселенця) / Воропай Олекса // Визвольний шлях. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1969. – Кн. І-ХІІ; 1979. – Кн. І-ХІІ; 1971. – Кн. І-ХІІ.

К. – Кошиць О. З піснею через світ: Із «Щоденника» О. Кошиця / О. Кошиць. – Вінніпег: Друкарня вид-ва Тризуба, 1974. – Т. ІІІ. – 184 с.

Л. – Щоденник Аркадія Любченка / А. Любченко. – Львів-Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 1999. – 383 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014 р.